

ПРОЯВ РИЗИКУ НА ПСИХОЕМОЦІЙНОМУ РІВНЕВІ

Проблема ризику досліджується в багатьох галузях знань – в економіці, психології, історії соціології, в юридичних науках, політології, природних і технічних науках, у межах теорії ігор і теорії прийняття рішень. Проводяться міждисциплінарні дослідження проблем технологічного ризику. Безумовно, кожна дисципліна має власний погляд, тому поняття "ризик" виявилось розмитим, навіть суперечливим. Відомо, що нечіткими поняттями дуже важко користуватися в науковому пізнанні, уживати їх як інструмент систематизації й упорядкування емпіричної інформації. У зв'язку із цим виникає необхідність проведення глибокого теоретико-методологічного аналізу проблеми.

На даний час одностайного розуміння ризику навіть у рамках якої-небудь однієї наукової дисципліни, у тому числі й психології, немає. Це пов'язано з надзвичайною складністю й багатогранністю самого явища, оскільки поряд з ризиком існують близькі до нього поняття, такі як готовність до ризику, схильність до ризику, ризикованість, тощо.

У даній роботі ми не ставимо мету диференціювати виділені конструкти, а спробуємо показати прояв ризику на психоемоційному рівні.

На даному рівневі людина прагне отримати позитивні емоції від результату власних дій, опирається на здобутий досвід, що отриманий у типових ситуаціях, не завжди до кінця усвідомлює небезпеку. Однак у випадку усвідомлення небезпеки і її вибір ми можемо говорити про суб'єктивний процес "прийняття ризику" (людина погоджується діяти в заданих умовах) можливо, спочатку в умі, а потім при наявності волі ймовірно здійснення ризикованої дії. На даному рівні небезпечні ситуації, а потім і ризиковані дії можуть викликати різноманітні й протилежні емоційні реакції в людей, які залежать від вольових якостей (сміливість, хоробрість, відвага, мужність, які значною мірою пов'язані з формуванням моральних рис особистості), тим самим можна говорити про такі характеристики людини, як "сміливі" або "боягузливі", "ризиковані" або "не ризиковані", отже, вони мають різні індивідуально-психологічні особливості. Таким чином, на психоемоційному рівні яскраво виражені у конкретної людини властивості утворюють кластери, зв'язки, стаючи стійкими симптомокомплексами, що дають можливість дослідникам говорити про типи і типології.

Так, скінчившийся успішно ризикований учинок, звичайно викликає почуття задоволення від перебореної небезпеки. Однак для однієї такою небезпекою може бути штурм складної вершини в негоду, а для іншого, при відсутності морально-етичних якостей людини (недолік у вихованні), відповідальності, обов'язку перед колективом – квартирна крадіжка. І в першому, і в другому, випадку формується свого роду звичка до небезпеки, але до небезпеки вже пройдено. Щоб знову відчувати задоволення від позитивного результату потрібна нова й більш сильна небезпека. Тим самим, у людини може підсилюватися прагнення до ризику, і воно для нього стає самоціллю. Цей ризик може виявитися в заняттях альпінізмом, водно-моторним, авто- або гірськолижним спортом. Але може знайти своє вираження й у прилученні до паління, алкоголізму, токсикоманії, наркоманії й бути соціально-небезпечними діями, як для самої особистості, так і для суспільства.

Як правило, даний рівень характеризується нетривалою фазою підготовки до ризику, суб'єкт знаходиться під емоційним впливом, а потім здійснюється вибір, який розглядається як елемент психічної діяльності, що приводить до настання наслідків. Однак на цьому рівні ми ще не можемо повною мірою говорити про вольовий аспект, тому що вольовий зміст при ризику полягає не тільки у виборі, але й у єдиному процесі регулювання поведінки відповідно до вибору, з метою досягнення позитивного оптимального результату, у тому числі й перевершити те, що очікувалося, передбачалося (В.О.Ойгензіхт, 1984).

На даному рівневі особливістю прояву ризику виступає ризикованість у різних сферах діяльності для кожної людини персонально. Так, одержавши позитивні емоції, а разом з ними й певний досвід у цій галузі, наприклад, у міжособистісної, у спорті або в сфері здоров'я (ризик виступає як насолода, емоційного стимулу, особливої форми фізичного підйому), людина прагнуче до таких емоцій надалі, і як наслідок, така діяльність може перейти в захопленість, при цьому людину можна характеризувати як "ризиковану". Однак не можна сказати, що суб'єкт буде поводитися подібним чином в інших видах діяльності, тому що в них не одержав відповідних позитивних емоцій.

Тут мова йде про емоції типу пугничних (захват небезпекою, ризиком, спортивною злістю й ін.); глоричних (радість від самоствердження, від пошани, прагнення до реваншу й ін.); гедонічних (безтурботності) (Б.І.Додонов, 1978).

У цьому зв'язку становить інтерес концепція емоційної спрямованості особистості, розроблена Б.І. Додоновим, у ній розглядаються тільки ті емоції, які у свідомості людей з'являються в якості "цінних" переживань [3, 4]. У межах даного підходу особливе місце приділяється потребово-мотиваційній поведінці й діяльності людей, як їхня *потреба в емоційних переживаннях певного характеру*, тобто їхні *установки, що закріпилися, на ті або інші переживання, що є специфічними цінностями*. Так, наприклад, відомо, що оцінна функція емоцій служить індикатором досягнень результатів у діяльності, що відповідають ціннісним орієнтаціям людини [2]. З погляду автора концепції емоційної спрямованості особистості, участь емоцій у мотивації діяльності необхідно розглядати не тільки в їхній службовій функції "оцінок", але й в особливій ролі самодостатніх цінностей. Таким чином, Б.І. Додонов визначає емоційну спрямованість як "... первісно чисто функціональну потребу людини в емоційному насиченні, перетворену в прагнення суб'єкта до певних переживань своїх відносин до дійсності..." [4: 103]. На підставі критеріїв найбільш значимих для людини переживань була створена типологія загальної емоційної спрямованості людей, що значно збагатила диференціальну психологію особистості.

Поряд з іншими типологіями, класифікація людей по типах загальної емоційної спрямованості допомагає зрозуміти й передбачати цілий ряд важливих похідних особливостей структури їхньої особистості, поведінки й відношення до різних життєвих явищ. Автором поставлене питання про створення особою "емоційної класифікації" діяльностей, що дозволяє встановити коло найбільш підходящих професій для людей з різними типами структури емоційної спрямованості, а також визначити, який вид діяльності задовольняє емоційні потреби людини [4]. Не відкидаючи із трудової діяльності (задоволення від процесу діяльності, досягнення її результату, матеріальне благополуччя, пізнання, спілкування, досягнення високого соціального статусу й поваги, самовизначення й самопрояв), у даній роботі автора виділяється один

з мотивів професійної діяльності – позитивні емоції, що виникають у процесі цієї діяльності. Ступінь відповідності емоційної спрямованості особистості до вимог професії дає можливість реалізації цінних для людини емоцій, тим самим, забезпечуючи задоволеність і розвиток у здійснюваній діяльності. *Емоційна спрямованість розглядається нами і як проєкція ціннісної орієнтації особистості, і як вектор розвитку особистості в професійній діяльності, як фактор професійного розвитку.*

Стосовно до підлітків, даний рівень асоціативно може бути представлений у вигляді ігрового рішення. Опишемо ситуацію, в якій людина навчається водінню автомашини. Вона зазнає хвилювань від помилок, невдач, водночас радості від успіхів. Після закінчення якогось часу в неї виробляються необхідні навички керування автомобілем. Вона виконує багато операцій автоматично, не дуже замислюючись над своїми діями. Часом це призводить до того, що інтерес до освоєної діяльності починає падати. Для пошуків джерел задоволення від здійснюваної діяльності людина може стати на шлях навмисного її ускладнення. Це робиться з метою підвищення емоційної привабливості роботи. Наприклад, водій одержує радість від того, що здатний успішно виконати обгін не тільки на широкій ділянці дороги, як він це звичайно робив, але й на вузькому. Відзначена тенденція властива ігровій діяльності, що стосовно до розглянутого випадку означає, що водій прагне ввести у свою діяльність елементи гри. Такий шлях для деяких професій і видів діяльності здатний привести до негативних наслідків. Справа в тому, що людина поступово звикає й до небезпечних маневрів, щоб таким засобом підтримати інтерес до роботи, потрібно постійно ускладнювати умови "гри", тобто створювати усе більше небезпечні ситуації, тим самим приймати ризик.

Таким чином, зрозуміло, чому досвідчений гірськолижник або водій часто недооцінюють небезпеку, пов'язану з їхніми діями, ніж люди, які ніколи їх не виконували, тому що багаторазове повторення певних дій протягом тривалого періоду може привести до того, що людина не буде вважати свої дії ризикованими.

У результаті негативного досвіду емоційних переживань при невдалому виконанні завдань у людини часто виникає почуття непевності й страху в моменти виконання тих же дій. Також на даному рівневі серед різноманіття емоцій, пережитих людиною в процесі взаємодії з навколишнім середовищем, з'являється емоція побоювання – це своєрідна форма переживання небезпеки, що виникає на підставі аналізу ситуації, що зустрілася, зіставлення її узагальнення сприйманих явищ, і прогнозування ймовірної небезпеки або ступеня ризику. Почуття побоювання виникає разом з інтелектуальними процесами як передбачення небезпеки й по своїх якісних особливостях ставиться до інтелектуальних емоцій; це як би розумний "страх", що сприяє передбаченню небезпеки (О.О.Чернікова, 1980). Так, на думку, О.В.Федорова (2005) всі емоції мають діапазон підемоцій, або підтипів. Наприклад, емоція побоювання має підтипи: жаху, паніки, боротьби, страху, переляку, передчуття, занепокоєння й ін.

Таким чином, страх – природна реакція людини на всяку реальну або уявлену ситуацію, що загрожує життю або здоров'ю. Поведінкові реакції на небезпеку в кожній людині індивідуальні й у різних ситуаціях можуть проявлятися по-різному.

У даній роботі ми не будемо розглядати співвідношення ризику й страху, однак, виділимо, що підліткам у меншому ступені властивий страх, оскільки саме небезпека залучає до рішення того або іншого завдання, надає їй особливий інтерес. Однак така ризикованість, позбавлена досвіду й мудрості, безглузда, нерациональна, нерозумна.

Хочеться відзначити в аспекті даного дослідження роботу Ю.Д.Башкіної (2007), в якій авторка розглядає особистісний зміст почуття ризику як одне із ключових понять психологічної науки, тим самим виділяє дефініцію "особистісного змісту почуття ризику як значимості почуття ризику для особистості в даний момент і його вплив на процес розвитку й гармонізації відносин з навколишнім світом надалі" [1: 7]. І далі "особистісний зміст почуття ризику є інтегральним психологічним феноменом і представляє єдність уявлень про ризик, готовність і схильність до ризику, а також перевага емоцій, неусвідомлюваних потреб, потреби в пошуках відчуттів й емоційно-предметної насиченості світовідчувань" [1: 18].

Ми не будемо строго коментувати дане дослідження, однак вивчення конструкта "почуття ризику" не є коректним, оскільки почуття – це пережиті в різній формі відносини людини до предметів та явищ дійсності [8: 355]. Що ж стосується ризику, то людина не переживає його, а усвідомлює небезпеку й робить вибір або на її користь, або відмови від неї. Також виділені визначення "готовності й схильності до ризику та перевага емоцій, неусвідомлюваних потреб, потреби в пошуку відчуттів і емоційно-предметної насиченості світовідчувань" абсолютно не передають інтегральності психологічного феномена "особистісний зміст почуття ризику", оскільки мають різне змістове значення, тим самим створюють у роботі плутанину.

Таким чином, основною особливістю прояву ризику на психоемоційному рівні є ризикованість як особистісна характеристика людини, що проявляється тільки в однотипних (типових) ситуаціях.

Так, у Тлумачному словнику російської мови Д.М.Ушакова (1999) окремо розглядається трактовка терміна "ризикований", що розуміється як утримуючий у собі ризик, свідомо небезпечний. Термін "ризиковий", як характеристика діяльності, вчинків людини, розглядається як готовність до всякого ризику, сміливість [12: 1361].

В 1960-і роки були сформульовані перші психологічні уявлення про ризикованість як особистісну властивість. Коган і Валлах, автори тесту "Choice-Dilemmas Questionnaire", побудованого на основі ПР суб'єктом в 12 ситуаціях, що припускають кількісну оцінку ризику рішень, висунули першу "особистісну" теорію, відповідно до якої існують люди, які незалежно від характеристик ситуацій, тобто або детерміністски, або випадковим образом наступаючим результатом, поведуться однаково – ризиковано. Їм властива генеральна ризикованість, і вона спричиняється зрушення в їхніх рішеннях завжди в ту саму сторону – більшої ризикованості виборів у порівнянні зі звичайною вибіркою випробуваних.

Подібна позиція розглядається в моделі К.Кумбса, відповідно до якої величина ризику може бути властивістю *індивідуальної функції переваг*, по вершинах якої можна відокремлювати більше ризикованих суб'єктів. Також ученим було запропоноване визначення "відчуття ризикованості" як складова вибору, оцінюваної суб'єктом додатково до очікуваної величини виграшу – програшу.

Американські вчені Г.Ховт й Я.Стонер припустили, що по ступені прояву готовності до ризику людей можна розділити на дві категорії (типу): на "ризикових" й "обережних". Перші відрізняються високим рівнем домагань, прагненням до лідерства, здатністю впливати на інших людей. Другі – нерішучі, обережні у виборі й у відносинах з іншими людьми, схильні до підпорядкування й т.п. Таким чином, у людини формуються стійкі особистісні риси

ризикованості – обережності.

Однак із практики відомо, що людина може бути ризикованою в одних ситуаціях і зовсім не ризикованою – в інші. Тим самим "ризикованість" визначається як перемінна характеристика особистості, що проявляється тільки в однотипних (типових) ситуаціях, тим самим ми змушені відмовитися від ідеї існування її як генералізованої риси, тому що рисами називають якості, стійко властиві даній людині й проявляються в різних ситуаціях [11: 81].

Також риса особистості лише відносно незалежна від інших рис. Перекриваючись, вони проявляються в ще більш узагальнених характеристиках поведінки [13]. Що ж стосується ознак і показників ризикованості, то, на нашу думку, у робочому розумінні ми виділяємо найбільш основні її характеристики:

- *самостійність*, – здатність до постановки цілей і завдань, уміння знаходити рішення й шляхи до їхнього досягнення без сторонньої допомоги;

- *цілеспрямованість*, – вольова спрямованість мислення на рішення певного завдання, здатність тривалий час утримувати їх у свідомості й організовано, послідовно, планомірно думати над їх розв'язанням;

- *рішучість*, – готовність почати здійснювати ухвалене рішення. Цей стан може бути коротким або більше тривалим, але значний час він тривати не може; але не рішучість, оскільки це вміння приймати обмірковані рішення, послідовно перетворювати їх у життя, що не можна зіставити із проявом ризикованості як швидкого, емоційного кроку;

- *незалежність* (прагнення до незалежності);

- *прагнення до новизни*.

Таким чином, перемінна – це вимірний аспект поведінки [10: 27]. Також, у даному контексті, доречно сказати, що за допомогою питальників можна безпосередньо виміряти тільки ймовірність прояву ризикованості, що зовсім необов'язково пов'язане з її "інтенсивністю".

На нашу думку, можливо для дослідження ризикованості застосувати просту процедуру "Розміщення себе на умовній шкалі ризикованості у різних сферах діяльності" на основі методики Дембо-Рубінштейн. Методика дуже проста. Суть її полягає в тому, що досліджуваний визначає своє місце на шкалі, зокрема ризикованості, яка представляє собою вертикальний відрізок, наданий на аркуші паперу. Верхня частина – це максимальний прояв, а нижній – мінімальний. Таким чином, завдяки даній процедурі ми зможемо визначити прояв ризикованості у різних сферах діяльності, передбачаючи саме ту діяльність в якій найбільше вона виражена, а також визначаючи її інтенсивність.

Інше трьохфакторне розуміння концепту ризикованості розглядалося німецьким автором EQS-методики (Entscheidungs-Q-Sort) – Вольфрамом [14]. Так, автор виділив три особистісних фактори: 1) *нерішучість* – непевність і коливання при ПР (ухвалення рішення); 2) *раціональність* – інформаційний пошук коливання при ПР; 3) *власне ризикову поведінку* – зацікавленість суб'єкта у виборі й стійкість у досягненні мети, незважаючи на неуспіх або незначність шансів.

Насправді складно коментувати іноземну літературу, оскільки саме при перекладі термінів і відбувається плутанина їхніх значень, а також підміна понять.

Цікаві погляди Л.М. Гумільова, що виділяє особливий тип людей пасіонарієв, здатних інтенсивно прагнути до досягнення будь-яких, у тому числі мнених і принципово недосяжних цілей. У даному контексті вчений виділяє ознаки, що характеризують цих людей як заповзятливих, активних і ризикованих, прагнучих до виконання поставленого завдання, що переборюють страх смерті, драйвові й некісткові люди.

На думку Є.Б.Попова, головна характеристика ризикованості – це діяльна самосвідомість, тобто розуміння своєї особистої ініціативи як суб'єктивно можливої й суспільно прийнятої й затребуваної основи власної перетворюючої діяльності. Людина з такою характеристикою, реальними вчинками відстоює своє право на самостійність, відрізняється потребою, можливістю й бажанням самому визначати свою долю, спосіб життя, прагнення розсовувати рамки незалежності й компетентності [9].

Так, Є.П.Ільїн (2005) вважає, що найчастіше властивостями особистості стають закріплені засоби формування мотивів поведінки й діяльності. Таким чином, сильно виражена потреба, що стає стійкою й домінуючою над усіма іншими, може характеризувати особистість (наприклад, обжерливість – ненажера; допитливість – допитливе, допитливий; сластолюбство – сластолюбний і т.д.). Ці способи формування мотивів розділяються на екстренальні й інтернальні. У даному контексті автор відносить ризикованість до мотиваційних властивостей особистості, пов'язані з особливостями ухвалення рішення, роботою "внутрішнього фільтра" і розглядає її як схильність до прийняття планів, рішень, які можуть привести до невдачі, небезпеці (ризикова людина приймає рішення наосліп, безоглядно, нерозважливо, навмання, навмання) [5: 176-178].

На нашу думку, ризикованість не є мотиваційною властивістю, оскільки домінуючим мотивом (спонуканням) виступає не ризикованість, а інші стимули, які надалі передбачають дану поведінку.

Ризикованість, на думку Т.В.Корнілової (2003), досить узагальнена характеристика способів виходу суб'єкта із ситуацій невизначеності, і в цьому змісті вона розуміється як особистісна схильність [6: 176].

Пізніше О.І.Кулагіна й Т.В.Корнілова (2005) заявили, що ризикованість характеризує саме проактивні форми поведінки суб'єкта й активність інтелектуального опосередкування прийняття рішень, що не вписується в розуміння особистісних рис або особистісних диспозицій, оскільки зв'язується з разнорівневими психологічними регуляторами зазначених форм активності [7: 106].

Однак, при розгляді ризикованості як особливості прийняття рішення, ми можемо асоціювати її з каталізатором, що прискорює даний процес, іншими словами впливає на його інтенсивність.

На думку професора О.Тхостова, дуже багато залежить від структури характеру. У структурі характеру можуть переважати інтелектуальні, емоційні або вольові компоненти. Учений вважає, що якщо в характері людини переважають інтелектуальні або вольові компоненти, то вона навряд чи буде ризикованою. Саме емоційність найчастіше штовхає в нетрі ризикових підприємств. Далі автор уточнює, що, напевно, є ще якісь фактори, які в сукупності дозволяють сказати чи є ризикованою людина чи ні, й гадає, що тут має сенс говорити про "готовність до ризику".

Проте, нам хотілося б уточнити, що ризикованість і готовність до ризику не є тотожними поняттями. Так, ризикованість особистісна характеристика людини, що проявляється під впливом емоційного компонента. Що ж стосується готовності до ризику, то вона розглядається як установка на дії людини в умовах небезпеки, невизначеності й актуалізує його інтелектуальний і вольовий потенціал при прийнятті рішень, тим самим ризикованість є її складовою.

Психоемоційний рівень забезпечується наступними психологічними механізмами.

- *Самоствердження*, що, зазвичай, виражається відчуттям фізичної небезпеки, ризиком своїм життям, благополуччям інших, наприклад, бігати по будівництвах, уживати шкідливі для здоров'я речовини й ін. Ця дійсність дає відчуття реальності свого "Я". Формулу самоствердження можна представити так: "Якщо я можу вмерти, значить Я є". Наприклад, підліток такою поведінкою піддає себе добровільно – це та ціна, що він платить за розвиток, за "будівництво" свого Я. За своє Я підліток у буквальному значенні слова готовий платити власним життям.

Якщо в дорослих є вибір (самоствердження в професійній діяльності, досягнення матеріального благополуччя), то в підлітків немає такої можливості забезпечувати себе самостійно (залежність від дорослих людей), і тим самим, залишається вибір або проявляти ризиковану поведінку, пов'язану зі збитком для свого здоров'я або реалізовувати себе у фізичному й духовному розвитку.

Відносини підлітка зі світом міняються й з погляду мотивації. Потреба самоствердження в думці навколишніх якісно змінюється на потребу затвердитися у власній думці (бажання узяти гору над силами природи, над собою, здобути перемогу над суперником).

Особливо гостро постає питання про почуття власного достоїнства, що проявляється у хворобливій реакції навіть при найменшій загрозі обмеження прав підлітка. Молоді люди зорієнтовані в майбутнє; вони прагнуть нав'язати світові власний порядок, намагаються вийти за межі сформованих структур. Тим самим вони часто вдаються до ризикованих учинків через відсутність передбачення можливих наслідків, зневажаючи небезпекою.

А бажання підлітка "бути", щось "із себе представляти", а насправді, ставати значимою особою для інших людей яскраво виражене саме в цей період.

Однієї із самих характерних рис підлітків є прихильність до правди й справедливості, що стає елементом самоствердження набагато більше, ніж особиста вигода. Підлітки не можуть ще уявити собі істини без носія цієї істини, чуйно реагують на афектовану награність дорослих, не володіють ще стриманістю до того, хто помиляється, хоча самі активно можуть використовувати неправду у відносинах зі старшими з метою уникнення відповідальності за свої дії.

- *Накопичення досвіду*, що забезпечує виживання людини під час відсутності фундаментального знання й належної теоретичної бази.

- *Наслідкування*, – спонтанне, не завжди усвідомлене слідування якому-небудь прикладу, зразку, прийняття й відтворення зовнішніх і внутрішніх особливостей інших людей, привабливих для даного суб'єкта.

У підлітковому віці відбувається постійний пошук об'єктів для наслідування, пошук конкретної людини, що могла би втілювати в собі моральний і поведінковий ідеал. Від того, кого саме вибере собі в ідеали підліток, буде багато в чому залежати його розвиток далі. Дуже важливо, щоб формована ідентичність підлітка (Е.Еріксон, 1960) була б ним обрана в просторі, де існує можливість багатьох виборів, а не тільки існуючих під тиском найближчого соціального середовища.

- *Ідентифікація*, – розуміння іншої людини через свідомість або несвідоме уподібнення його самому собі.

- *Стереотипізація*, – класифікація форм поведінки й інтерпретація їхніх причин шляхом віднесення до вже відомих явищ, стереотипам.

- *Фанатизм* будь-якого напрямку рятує людину від необхідності сумніватися в правильності прийнятих рішень і вчинків, рятує її від болісних переживань, і процес формування мотиву відбувається в неї легко й швидко.

- *Епатаж*, – провокуюча поведінка, демонстративні дії, що мають на меті шокувати, уразити публіку. Це спроба заявити про себе (помітьте мене, от я який!) поганими засобами. Звідси багато неформальних молодіжних груп, завдання яких одна – епатаж. Даний механізм, більшою мірою, доречний у підлітковому віці.

Характеризується даний механізм тим, що підлітки настільки інтенсивно себе аналізують і оцінюють, що легко піддаються ілюзії, начебто їх безупинно оцінюють всі навколишні. На думку Д.Елкінда підлітки як би театралізують власне життя: вони увесь час обчислюють і враховують уявлювані реакції на їхню поведінку, зовнішність, образ почуттів і думок з боку якоїсь уявлюваної ними аудиторії.

- *Зараження*, – часом майже невольний механізм, діє в усьому навколишньому нас житті й особливо яскраво проявляється в трудовому ентузіазмі, спонукає до здійснення яких-небудь дій, здійсненню вчинків (приклад приятеля й ін.).

- *Емоційне зараження*, – особливо сильно проявляється при наявності спільності оцінок ситуації й установок, уподібнення комусь (неформальні угруповання).

- *Імпресинг*, – пов'язаний з винятковою роллю деяких вражень, які з особливою яскравістю відображаються в пам'яті суб'єкта й служать поштовхом до подальшого – іноді раптової – перебудови його ментального досвіду. Імпресинг може мати місце, як у дитячому, так і в дорослому періоді. Результатом імпресингових вражень виступають формування нової пізнавальної схильності, якісно нової форми усвідомлення певної проблемної сфери й т.д.

Таким чином, узагальнюючи результати виконаного дослідження, можна зробити наступні висновки:

- по-перше, на даний час єдиного розуміння ризику навіть у рамках якої-небудь однієї наукової дисципліни, у тому числі й психології, немає. Це пов'язане з надзвичайною складністю й багатогранністю самого явища, оскільки поряд з ризиком існують близькі до нього поняття, такі як готовність до ризику, схильність до ризику, ризикованість;

- по-друге, на психоемоційному рівні особливістю прояву ризику виступає ризикованість у різних сферах діяльності для кожної людини персонально;

- по-третє, ризикованість визначається як змінна характеристика особистості, що проявляється тільки в одностипних (типових) ситуаціях;

- по-четверте, психоемоційний рівень забезпечується такими психологічними механізмами як самоствердження, накопичення досвіду, наслідування, ідентифікація, стереотипізація, фанатизм, епатаж, зараження, емоційне зараження, імпресинг.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Башикина Ю.Д.* Личностный смысл чувства риска (на примере подростков с разным рискованным поведением) /

Ю.Д. Башкина: автореф. дис. ... канд. психол. н. / РГПУ им. А.И.Герцена. – СПб., 2007. – 20 с.

2. Виллонас В.К. Психология эмоциональных явлений / В.К. Виллонас. – М., 1976. – 146 с.

3. Додонов Б.И. Классификация эмоций при исследовании направленности личности / Б.И.Додонов // Вопросы психологии. – 1975. – № 6. – С. 21-33.

4. Додонов Б.И. Эмоции как ценность / Б.И. Додонов. – М.: Политиздат, 1978. – 272 с.

5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П.Ильин. – СПб.: Питер, 2006. – 512 с.

6. Корнилова Т.В. Психология риска и принятия решений: учебное пособие для вузов / Т.В.Корнилова. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 286 с.

7. Кулагина Е.И., Корнилова Т.В. Мотивация, рациональность и готовность к риску в личностном профиле риэлторов / Е.И.Кулагина, Т.В.Корнилова // Вопросы психологии. – 2005. – № 2. – С. 105-117.

8. Общая психология: Курс лекций / Сост. Е.И. Рогов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 448 с.

9. Попов Е.Б. Предпосылки и перспективы педагогической альтернативы в условиях современной образовательной политики / Е.Б.Попов // Вестник ОГУ. – 2004. - № 5. – С. 41-44.

10. Психологическая типология: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. – М.: АСТ, 2000. – 592 с.

11. Санникова О.П. Стилевые аспекты интеллектуальной деятельности / О.П. Санникова, Г.Ф. Кивалов и др. // Развитие личности современного менеджера. – К. – Одесса: СМИЛ, 2007. – С. 79-124.

12. Толковый словарь русского языка: В 3 т. / Под ред. Д.Н.Ушакова. – М.: Российская энциклопедия, 1999. – Т. 3.

13. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Л.Хьелл, Д. Зиглер. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 607 с.

14. Wolfram H. Der Entscheidungs-Q-Sort (EQS) als Methode in der Neurosendiagnostik / Neurosendiagnostik (Hrsg.) J.Helm, E.Kasielke and J.Mehl. – Berlin: VEB Deutsch. Verlag, 1974. – S. 11-38.

Подано до редакції 12.08.09

РЕЗЮМЕ

У статті доведено, що на психоемоційному рівневі особливістю прояву ризику виступає ризикованість у різних сферах діяльності для кожної людини персонально, яка розглядається як нестійка характеристика особистості, що проявляється тільки в однотипних (типових) ситуаціях.

Ключові слова: ризик, психоемоційний рівень, ризикованість.

О.В. Вдовиченко

ПРОЯВЛЕНИЕ РИСКА НА ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

РЕЗЮМЕ

В статье показано, что на психоэмоциональном уровне особенностью проявления риска выступает рискованность в разных сферах деятельности для каждого человека персонально, которая рассматривается как переменная характеристика личности, проявляющаяся только в однотипных (типичных) ситуациях.

Ключевые слова: риск, психоэмоциональный уровень, рискованность.

O.V. Vdovichenko

MANIFESTATION OF RISK ON THE PSYCHO-EMOTIONAL LEVEL

SUMMARY

The article shows that on the psycho-emotional level a phenomenon that acts as a feature of risk manifestation is hazardousness in different activity spheres for each person individually, which is regarded to be a variable personal characteristic that manifests itself only in stereotyped (typical) situations.

Keywords: risk, psycho-emotional level, hazardousness.
